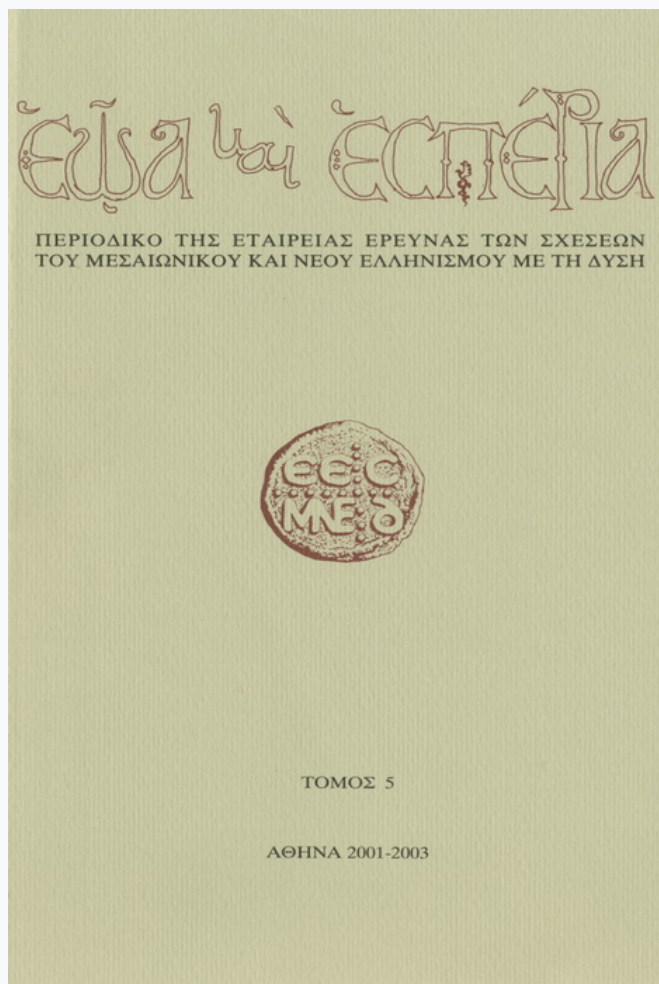


## Eoa kai Esperia

Vol 5 (2003)



Η ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ  
ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΚΡΑΤΙΔΙΩΝ (Α' ΜΙΣΟ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ)  
ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΑΟΝΙΚΟ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΠΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/eoaesperia.80](https://doi.org/10.12681/eoaesperia.80)

### To cite this article:

ΠΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Κ. (2003). Η ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΚΡΑΤΙΔΙΩΝ (Α' ΜΙΣΟ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ) ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΑΟΝΙΚΟ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗ. *Eoa Kai Esperia*, 5, 69–88.  
<https://doi.org/10.12681/eoaesperia.80>

## Η ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΚΡΑΤΙΔΙΩΝ (Α' ΜΙΣΟ ΤΟΥ 15<sup>ΟΥ</sup> ΑΙΩΝΑ) ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΑΟΝΙΚΟ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗ

**Η σχέση του ιστορικού με τον χώρο.** Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (περ. 1430-1490) είναι ο πρώτος ορθόδοξος ιστορικός ο οποίος προσπάθησε να δει απροκατάληπτα τη Δύση. Στο έργο του *Αποδείξεις Ιστοριών*, στο οποίο περιλαμβάνονται εκτεταμένες αναφορές στους λαούς της ιταλικής και ιβηρικής χερσονήσου, της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Κεντρικής Ευρώπης, είναι έκδηλη η ευρωπαϊκή και η παγκόσμια οπτική. Όλα τα ευρωπαϊκά «έθνη» (τα οποία σημειωτέον χαρακτηρίζονταν «βαρβαρικά» από τους προγενέστερους βυζαντινούς συγγραφείς) αντιμετωπίζονται ως αναπόσπαστο τμήμα του χριστιανικού κόσμου. Ο ενιαίος χριστιανικός κόσμος (βυζαντινός και δυτικοευρωπαϊκός) αντιπαρατίθεται μόνο με τους Οθωμανούς Τούρκους.

Το περιβάλλον στο οποίο έζησε και δημιούργησε ο Χαλκοκονδύλης δεν είναι άσχετο με τον τρόπο σύλληψης της ιστορίας του. Ενωτικοί εκπρόσωποι του υστεροβυζαντινού δυτικόφιλου στοχασμού, όπως οι Μάξιμος Πλανούδης και Δημήτριος Κυδώνης επέδρασαν στην πνευματική ζωή του Δεσποτάτου του Μορέως, όπου μεγάλωσε και μορφώθηκε ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης. Από τις αναφορές του στους πρωταγωνιστές της Συνόδου της Φλωρεντίας (1439), μπορούμε να συμπεράνουμε ότι και ο ίδιος ανήκε στην ενωτική μερίδα<sup>1</sup>.

Για τους Έλληνες της εποχής, και πολύ περισσότερο εκείνους που είχαν εγκατασταθεί στο Μυστρά, η «Δύση» ουσιαστικά ταυτιζόταν με την Ιταλική χερσόνησο, τον πλησιέστερο γεωγραφικά και περισσότερο οικείο χώρο σ' αυτούς. Ο ιστορικός συνδέθηκε βαθύτερα με το ιδιαίτερο κοινωνικοπολιτικό καθεστώς της Β. και Κ. Ιταλίας ως άνθρωπος και διανοούμενος. Αν απορρίψουμε την άποψη, σύμφωνα με την οποία ο Χαλκοκονδύλης είχε προσωπική αντίληψη της κατάστασης που επικρατούσε στην ιταλική χερσόνησο έχοντας μόνιμα εγκατασταθεί εκεί<sup>2</sup>, θα πρέπει τουλάχιστον να δεχτούμε ότι ο ευρύτερος συγγενικός και πνευματικός κύκλος του τον έφερε σε έμμεση επαφή με το χώρο αυτό.

1. Ν. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, Λαόνικου Χαλκοκονδύλη *Βυζαντίου Άλωσις*, Αθήνα 1997, σ. 34-37.

2. Ν. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, ό.π., σ. 17.

Έχοντας ο Λαόνικος εγκατασταθεί μετά το 1434 στο Μυστρά μαζί με τον πατέρα του Γεώργιο Χαλκοκονδύλη επηρεάστηκε, όπως ήταν φυσικό, από τις ιδέες του Πλήθωνα<sup>3</sup>, του οποίου ίσως ήταν και μαθητής. Από τον Έλληνα φιλόσοφο, ο οποίος διετέλεσε ως γνωστό μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Σύνοδο της Φλωρεντίας το 1439, θα πληροφορηθήκε και την πολιτική κατάσταση της Ιταλικής χερσονήσου<sup>4</sup>. Ο εξάδελφός του, επίσης, Δημήτριος Χαλκοκονδύλης (1423-1511)<sup>5</sup>, είχε εγκατασταθεί εκεί και είχε αναπτύξει σημαντική πνευματική δραστηριότητα στις πόλεις της Πάδουας, του Μιλάνου και της Φλωρεντίας.

Είναι βέβαιο ότι σημαντική πηγή πληροφόρησης για τον ιστορικό αποτέλεσε και ο Ιταλός περιηγητής και αρχαιολάτρης Ciriaco de Pizzicoli, ο οποίος επισκέφτηκε δύο φορές τη Λακωνική (το 1437 και το 1447) και συνοδεύτηκε κατά τη δεύτερη ξενάγησή του στα μνημεία της περιοχής από το νεαρό ακόμη Λαόνικο<sup>6</sup>. Σημαντική προσωπικότητα υπήρξε και ο ενωτικός λόγιος Μιχαήλ Αποστόλης (περ. 1422-1480), με τον οποίο πιθανότατα είχε σχετιστεί ο Χαλκοκονδύλης, αφού ανήκε και αυτός στον κύκλο του Πλήθωνα<sup>7</sup>. Ο Αποστόλης έχοντας ταξιδέψει μετά την Άλωση αρκετές φορές στην Ιταλία είχε την ευκαιρία να γνωρίσει από κοντά τη γενικότερη κατάσταση των ιταλικών πόλεων της χώρας.

Δεν πρέπει επίσης να αγνοηθεί ως παράγοντας γνωριμίας του Χαλκοκονδύλη με τα ιταλικά πράγματα και η συνεχής εμπορική επικοινωνία του Δεσποτάτου με εμπόρους και ναυτικούς, ενώ είναι πολύ πιθανό το ενδεχόμενο να ταξίδεψε και ο ίδιος ο ιστορικός στην Ιταλία προκειμένου να συλλέξει τα στοιχεία που τον ενδιέφεραν για την ιστορία του<sup>8</sup>.

Η περιγραφή της χώρας και κυρίως της πολιτικής κατάστασης των πόλεων-κρατών από το Χαλκοκονδύλη παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον λόγω της διαλεκτικής σχέσης στην οποία βρισκόταν το πνευματικό περιβάλλον του, με το τμήμα αυτό του δυτικού κόσμου. Στην Ιταλία την εποχή εκείνη συντελούνταν έντονες θρησκευτικές και πολιτειακές ζυμώσεις με καθοριστική την επίδραση του ελληνικού κλασικού πνεύματος και ήταν φυσικό η περιοχή αυτή να προσελκύει την προσοχή των Ελλήνων διανοουμένων. Ο πνευματικός άνθρωπος Χαλκοκονδύλης προσέλαβε το ιταλικό παρόν της εποχής του ως δυτικόφιλος αλλά και ως οπαδός του νεοπλατωνικού Πλήθωνα, κορυφαίου εκπροσώπου του ελληνικού ανθρωπισμού και εισηγητή μιας ρηξικέλευθης πολιτειακής μεταρρύθμισης.

3. Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ, *Οί Χαλκοκονδύλαι*, Άθήνα 1996, με προλογικά Α. Σαββίδη, σ. 105.

4. Ν. ΝΙΣΟΛΟΥΔΙΣ, Laonikos Chalkokondyles. A translation and commentary of the *Demonstrations of Histories*, Books I-III, Historical Monographs, Athens 1996, σ. 70.

5. Ν. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, ό.π. (σημ. 1), σ. 31-32.

6. Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ, ό.π., σ. 123, 133.

7. Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τα Νεοελληνικά Γράμματα*. Σύντομο Διάγραμμα της ιστορίας της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας, Άθήνα 1976, σ. 175-76.

8. Ν. ΝΙΣΟΛΟΥΔΙΣ, ό.π. (σημ. 4), σ. 56-57.

Ζήτημα προς διερεύνηση όμως, το οποίο θα αποτελέσει και τον κύριο θεματικό άξονα της μελέτης, είναι το κατά πόσο επέδρασε η σχέση αυτή και στον ιστορικό Χαλκοκονδύλη. Και αυτό που ενδιαφέρει σε μία τέτοια περίπτωση είναι ο βαθμός της διείσδυσης στο έργο του ιστορικού της προσωπικής άποψής του για τις ιταλικές πόλεις.

**Το ιστορικό πλαίσιο ανάπτυξης των ιταλικών πόλεων.** Η χρονική περίοδος στην οποία εμπίπτει το πεδίο εξιστόρησης του Χαλκοκονδύλη αποτελεί την εποχή ακμής των ιταλικών πόλεων. Προκειμένου να κατανοηθεί πληρέστερα η χαλκοκονδύλεια θεώρηση, κρίνεται σκόπιμη μία συνοπτική έκθεση της ιστορικής πορείας της Κεντρικής και Βόρειας Ιταλίας κατά τον ύστερο Μεσαίωνα.

Από τις αρχές του 14ου αιώνα ο αστικός ιστός της ιταλικής χερσονήσου βρισκόταν στη φάση της ακμής του με τη μορφή του μοναδικού στη νεότερη ιστορία συστήματος των *πόλεων-κρατών*. Η ανάδυση της πόλης-κράτους υπήρξε το αποτέλεσμα μιας διαφοροποιημένης εξέλιξης του ιταλικού αστικού χώρου, μετά την αποδόσμευσή του από το φεουδαλικό καθεστώς της χωροδεσποτείας (τέλη του 13ου αιώνα)<sup>9</sup>.

Την εποχή που η Δ. Ευρώπη έτεινε προς τη δημιουργία ενός κεντρικού απολυταρχικού κράτους, στην Ιταλία αναπτύσσονταν οικονομικά ανθηρές και πολιτικά αυτοδιαχειριζόμενες κοινωνίες εμπόρων και τραπεζιτών. Όπως έχει δείξει η νεότερη έρευνα κύριος παράγοντας αυτής της φιλελεύθερης απόκλισης υπήρξε η ολοκλήρωση μακροχρόνιας ωρίμανσης δομών με βασικό χαρακτηριστικό μία ανατροφοδοτούμενη σχέση μεταξύ πόλης και υπαίθρου<sup>10</sup>.

Η πολιτειακή σκέψη των - φλωρεντινών κυρίως - στοχαστών της εποχής ήρθε να στηρίξει θεωρητικά την πολιτικοοικονομική ευφορία που πράγματι απολάμβαναν οι ιταλικές πόλεις του 13ου αιώνα, αποδίδοντάς την στη διατήρηση ζωντανού του πνεύματος της *rei publicae romanae*<sup>11</sup>. Ο ιταλικός *ρεπουμπλικανισμός* δεν παρέμεινε απλό θεωρητικό σχήμα. Ολόκληρο σχεδόν το 14ο αιώνα αποτέλεσε σταθερή πολιτική πρακτική κυρίως για τις πόλεις της Τοσκάνης (Φλωρεντία, Πίζα, Πράτο, Σιέννα, Αρέτσο, κ.α), το Μιλάνο και τη Γένουα<sup>12</sup>. Η Βενετία, λόγω της πρώιμης ανάπτυξής της σε ναυτικό κράτος και της εξέλιξής της σε αποικιοκρατική δύναμη, είχε την ανάγκη συμπαγούς και συγκεντρωτικής εξουσίας. Έτσι η Γαλινοτάτη Δημοκρατία, αφού διήνυσε και αυτή ένα σύντομο στάδιο διευρυνμένου ρε-

9. QU. SKINNER, Οι ιταλικές πόλεις-δημοκρατίες, στο συλλογικό έργο *«Δημοκρατία. Το ταξίδι που δεν τελείωσε 508 π.Χ.-1993 μ.Χ.»* επιμ. John Dunn, Oxford University Press 1994, ελλ. μετ. Π.Χιωτέλης, Αθήνα 1997, σ. 77-78.

10. ELEN FASANO GUARINI, Center and Periphery, *The Journal of Modern History Supplement (The Origins of the State in Italy 1300-1600)* 67 (1995) 92.

11. QU. SKINNER, ό.π., σ. 80-88.

12. QU. SKINNER, ό.π., σ. 77-78.



πουμπλικανισμού, κατέληξε οριστικά και χωρίς ιδιαίτερες αναταράξεις σε ολιγαρχική διακυβέρνηση κληρονομικού τύπου.

Παρά τις παραλλαγές της εφαρμογής του ο ρεπουμπλικανισμός ευνόησε με τη σειρά του, σε συνδυασμό και με το δραστικό περιορισμό των φεουδαλικών σχέσεων, την εδραίωση ενός «εμπορικού καπιταλισμού» που αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη των ιταλικών οικονομιών. Η ιδεολογία του ρεπουμπλικανισμού δεν μπορεί να νοηθεί αποκομμένη από τον πολιτικό της φορέα, την παράταξη των *Γουέλφων*. Οι Γουέλφοι, ως πρόμαχοι της ανεξαρτησίας των ιταλικών πόλεων, εναντιώνονταν στους λεγόμενους *Γιβελλίνους*<sup>13</sup>, οι οποίοι θεωρούνταν εκπρόσωποι απολυταρχικών τάσεων και οπαδοί της τυραννίδας. Η αντίθεση πάντως των Γουέλφων προς τους Γιβελλίνους συντηρήθηκε στους κόλπους της ηγετικής τάξης των ιταλικών πόλεων και - ανεξάρτητα από την ιδεολογική της αντιστοιχία - εξυπηρετήσε, μέσω της δημοκρατικής προπαγάνδας στο *popolo minuto*, τα φίλαρχα σχέδια των ανερχόμενων οικονομικά αστών.

Στο πολιτικό πλαίσιο των μικρών αυτών κοινοτήτων, που απειλούνταν μάλιστα από ανταρχικές δυνάμεις και από άλλες ισχυρότερες πόλεις, αναπτύχθηκε έντονο το πνεύμα της αλληλεγγύης. Το αδελφικό πνεύμα με τη μορφή ενός υποτυπώδους «πατριωτισμού» ενδυνάμωσε τους συνεκτικούς δεσμούς ανάμεσα στον αστικό πληθυσμό, σε μικρότερη κλίμακα όμως εξέθρεψε την οικογενειοκρατία. Ο φατριασμός της πολιτικής ζωής στις ιταλικές πόλεις (αναπόφευκτη συνέπεια της οικογενειοκρατίας), αν και παραδοσιακά αντιμετωπίστηκε ως η καταδίκη του ρεπουμπλικανισμού, σήμερα θεωρείται παράγοντας δυναμισμού και ζωτικότητας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα η Φλωρεντία η οποία, παρά τις σκληρές συγκρούσεις μεταξύ των ηγεμονικών οικογενειών, έμεινε προσηλωμένη στο ιδανικό της αστικής ελευθερίας ακόμη και μετά την επικράτηση των Μεδίκων<sup>14</sup>.

Τα γενικά σχήμα της δομής του πολιτεύματος, όπως παγιώθηκε κατά το 15ο αιώνα, μπορεί να συνοψιστεί σε «κυβερνήσεις» *σινιοριών*<sup>15</sup>, με εκτελεστικά όργανα επιτροπές στις οποίες εναλλάσσονταν λίγα πρόσωπα με βραχύβια θητεία. Τα μέλη της κυβερνητικής τυραμίδας σταδιακά μεταβλήθηκαν σε élite του αστικού σώματος που κυβερνούσε ολιγαρχικά με επίφαση δημοκρατικότητας. Λόγω των αλληλέπλληλων εσωτερικών κρίσεων φαίνεται ότι ήταν καθοριστικός και ο ρόλος του *podestà*<sup>16</sup>. Ο *podestà*, ένα είδος πολιτικού διαιτητή, είχε χρονικά τακτή (συνήθως ετήσια), αλλά πολιτικά απεριόριστη δικαιοδοσία.

13. CH. FRIEDRICH, *The Early modern City 1450-1750*, London 1995, σ. 316.

14. G. BRUCKER, *Civic traditions in Premodern Italy*, *Journal of Interdisciplinary History* 29:3 (1999) 363.

15. G. BRUCKER, ό.π., σ. 359.

16. A. BLACK, *Political Thought in Europe 1250-1450*, Cambridge Univ. Press, London 1993, σ. 118.

Ο εδαφικός επεκτατισμός επίσης αποτελεί άλλο ένα κοινό σημείο στην ιστορική πορεία των ιταλικών πόλεων, αλλά και τον κυριότερο παράγοντα διακρατικών συγκρούσεων. Ωστόσο, η επιθετικότητα η προερχόμενη από τις εκατέρωθεν αμφισβητήσεις διαφόρων πόλεων επί της εδαφικής επικράτειας των υπολοίπων διαμόρφωσε ένα πρώιμο «σύστημα ισορροπίας των δυνάμεων» στο ευρύτερο περιβάλλον, το οποίο τελικά εξασφάλισε την επιβίωση πολλών αυτόνομων κρατιδίων<sup>17</sup>.

Πρέπει να σημειωθεί τέλος ότι η κρατική συγκρότηση των ιταλικών δημοκρατιών καθώς προϋπέθετε την οργάνωση διοικητικών υπηρεσιών, οδήγησε στην ανάπτυξη ενός πολύπλοκου και πρωτόγνωρου, για την εποχή του, γραφειοκρατικού μηχανισμού. Από την άποψη αυτή οι ιταλικές πόλεις-κράτη δικαιολογημένα θεωρούνται ως οι πρόδρομοι του σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους<sup>18</sup>.

**Οι αναφορές.** Ο Χαλκοκονδύλης εκθέτει την κατάσταση των ευρωπαϊκών χωρών, υπό τη μορφή «ηροδότειων» παρεκβάσεων. Παρά την πληθώρα των αναφορών στην Ιταλία, μία εδαφική επικράτεια κατακερματισμένη σε μικρές κρατικές οντότητες, ο λόγος του στα σημεία αυτά είναι αποσπασματικός.

Δεν έχουμε δηλαδή μία ολοκληρωμένη περιγραφή του τρόπου ζωής, της κοινωνικής οργάνωσης και της πολιτικής συγκρότησης των κατοίκων, αλλά σποραδικές, αν και εκτενείς, περιγραφές στις διάφορες «Αποδείξεις» του. Για τη Βενετία π.χ. γίνεται λόγος στην Δ' Απόδειξη, για τη Γένοβα στην Ε' Απόδειξη. Τα της Φλωρεντίας πραγματεύεται αναλυτικά στην ΣΤ' Απόδειξη. Ειδικά στην περίπτωση της Φλωρεντίας η κεντρική γραμμή της αφήγησης, από την οποία παρεκκλίνει, συντίθεται από τα γεγονότα της Συνόδου για την ένωση των δύο εκκλησιών. Στην ίδια απόδειξη (ΣΤ'), όπου εκτίθεται και η πολιτική κατάσταση του Μιλάνου, ο ιστορικός προβαίνει σε μία αποτίμηση της συνολικής πολιτικής κατάστασης στην Ιταλία, εκφράζοντας γενικευτικές κρίσεις.

Το μεγαλύτερο μέρος της ιστορικής του αφήγησης ο Χαλκοκονδύλης το αφιερώνει σε αυτές τις τέσσερις σημαντικότερες πόλεις. Παράλληλα όμως με τις σχετικές αναφορές σχολιάζει και την κατάσταση δευτερευόντων αστικών κέντρων ενταγμένων στην ευρύτερη επικράτεια των προηγούμενων.

17. R. FUBINI, The Italian League and the Policy of the Balance of Power at the Accession of Lorenzo de' Medici, *Journal of Modern History* 67 (1995) 166.

18. V. JOACHIM ROHLFES-P. VOLKER, Der Frühmoderne Staat, Stuttgart, Düsseldorf, Leipzig 2001, σ. 7-27.

## Βενετία

Η αναφορά στη Βενετία είναι η εκτενέστερη όλων των υπολοίπων σχετικών με τις ιταλικές πόλεις. Περιλαμβάνει την προέλευση των Βενετών, τη δομή και λειτουργία του πολιτεύματος, αλλά και την εμφάνιση της πόλης. Ο Χαλκοκονδύλης αρχικά εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο *ῥκίσθη ὁ χῶρος οὗτος καὶ εὐνομήθη ἐς μέγα δυνάμεως*<sup>19</sup>. Στη συνέχεια αποδίδει την οικονομική ευμάρεια της πόλης στην επιτυχή άσκηση του θαλάσσιου εμπορίου στο οποίο αφοσιώθηκαν οι κάτοικοί της λόγω της αφορίας του εδάφους της υπαίθρου χώρας<sup>20</sup>.

Ως χαρακτηριστικές αποδείξεις της οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης της Βενετίας αναφέρονται η επικράτησή της στην περιβάλλουσα χερσαία έκταση (η *terraferma* των ιταλικών εγγράφων της εποχής)<sup>21</sup>, όπως επίσης και οι επανειλημμένες ναυτικές νίκες της κατά των Γενουατών<sup>22</sup>. Ο ιστορικός, αφού έχει αφηγηθεί και τους νικηφόρους πολέμους της Βενετίας με το Μιλάνο, συμπεραίνει για τους κατοίκους της ότι *κατάδηλον ἐστὶ, ὡς ἔργα ἀποδεικνυμένους μεγάλα τε καὶ ἄξια λόγου, ἐπὶ χίλια ἔτη εὐδαίμονας διαγενομένους, ἄλλοις πολλαχῇ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐνευδοκμηῆσαι*<sup>23</sup>. Κρίνει ωστόσο άξιο διεξοδικής ανάλυσης το σύστημα διακυβέρνησής της, επειδή θεωρεί ότι αποτελεί την κυριότερη απόδειξη του ευεργετικού για την πόλη ενδιαφέροντος των πολιτών να προστατεύουν το πολίτευμά τους<sup>24</sup>.

Αρχικά κρίνει σκόπιμο να εξηγήσει την εκτροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, σύμφωνα με το οποίο η εξουσία ήταν αντιπροσωπευτική ενός ευρύτατου μέρους του λαϊκού σώματος, προς την αριστοκρατικού τύπου διακυβέρνηση. Υποστηρίζει ότι οι Βενετοί οδηγήθηκαν σε αυτόν το μετασχηματισμό του πολιτεύμα-

19. ΛΑΟΝΙΚΟΣ ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, εκδ. Imm. Bekker, Laoniki Chalkokondylae Libri Decem, CSHB, Bonnae 1843, IV, σ. 186, 4-6, στο εξής Χαλκοκονδύλης.

20. ...*εχούσης δὲ τῆς πόλεως ἐμπορίου, ὃ,τι μάλιστα ἀνάγκης ἀποδεικνυμένης ἐς τοῦτο τρέπεσθαι ἕνα ἕκαστον διὰ τὸ μηδαμῇ τῆς ἡπείρου τοὺς ἐποίκους ἀντέχεσθαι, μηδὲ ὅσα φέρει ἡ ἡπειρος ἐργαζομένων τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ θαλάττης ἐσχομιζομένων τὰ ἐπιτήδεια ἐς τὴν πόλιν, χρήματα μεγάλα ἐργασάμενοι ἀπὸ τούτου τὴν τε δύναμιν ἀξιόχρεω ἀπεδείκνυτο ἀπανταχῇ, καὶ τὴν πόλιν διώκουν οἰκημάτων τε τῷ πολυτελεῖ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ οἰκῶν καὶ ναῶν* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 186, 18 κ.ε.).

21. ...*ὡς τῆς ἡπείρου ἀντέχεσθαι ἤρξαντο, ἐν βραχεὶ τὴν χώραν τῆς ἡπείρου ἐκτήσαντο ἀγαθὴν καὶ ὀχυρὰν τὴν πόλιν αὐτῶν παρείχοντο, κατ' ἄμφω τῷ δυνάμει ἐπὶ μέγα αὔξοντες*» (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 188, 4-7).

22. ...*πρὸς τε τοὺς Ἰαννίους... πολλαχῇ διανανμαχήσαντες καὶ περιγενόμενοι* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 188, 15-18).

23. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 193, 20-23.

24. ...*καὶ ἐμπεδῶσαι αὐτῇ τὰ κατὰ τὴν ἀρχήν, ὡς ἐλάχιστα ἐσφάλλετο ὑπὸ τῶν πολιτῶν, μηδὲ πῃ ἂν κατάδηλος γένοιτο ἡ τῆς πόλεως διοίκησις, ὡς ἐν βραχεὶ διασημῆναι* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 193, 23-26).

τος επειδή συνειδητοποίησαν την ανάγκη να αφοσιωθούν στην άσκηση του εμπορίου, χωρίς τους περισπασμούς της ενασχόλησης με τα κοινά<sup>25</sup>.

Η ανάλυση του βενετικού πολιτεύματος<sup>26</sup> αρχίζει με την αναφορά στη **Μεγάλη Βουλή** ως κύρια πηγή της εξουσίας, αφού από αυτήν εκλέγονταν οι διάφορες αρχές της βενετικής πολιτείας. Αποτελείται από 2000 επίλεκτα μέλη κατά τον Χαλκοκονδύλη, ηλικίας άνω των 24 ετών<sup>27</sup>. Από τη Μεγάλη Βουλή εκλέγονται αξιοκρατικά τα μέλη των υπολοίπων αρχών της βενετικής πολιτείας, καθώς και ο *Ηγεμών* (ο Δόγης)<sup>28</sup> ο οποίος έχει το δικαίωμα διπλής ψήφου στις συνεδριάσεις της Βουλής. Ο *Ηγεμών* διαμένει σε ιδιαίτερο ανάκτορο, απολαμβάνει μεγάλων τιμών και βοηθείται στην άσκηση του έργου του από έξι συμβούλους εξάμηνης θητείας<sup>29</sup>.

Στη συνέχεια ο Χαλκοκονδύλης περιγράφει τη λειτουργία του κύριου νομοθετικού σώματος της βενετικής πολιτείας, της **300μελούς Γερουσίας** (*βουλή γερουσία κλητών καλουμένη*), η οποία στελεχώνεται από άτομα γνωστά για την ωριμότητα της πολιτικής τους κρίσης<sup>30</sup>. Οι αρμοδιότητες της Γερουσίας αφορούν ζητήματα ειρήνης ή πολέμου και εξωτερικών σχέσεων της πόλης και οι σχετικές αποφάσεις της είναι δεσμευτικές για τους πολίτες<sup>31</sup>.

Ως φορέας δικαστικής εξουσίας αναφέρονται **οι δέκα άρχοντες** οι επιφορτισμένοι με την εκδίκαση βαρέων εγκλημάτων. Η εξουσία τους είναι απεριόριστη και εκτείνεται ακόμη και στο Δόγη<sup>32</sup>. Ιδιαίτερα αυστηρή, κατά τον Χαλκοκονδύλη, είναι η δικαιοσύνη με τις περιπτώσεις κατάχρησης της εξουσίας, ενώ η σύνθεση του δικαστικού σώματος διαφοροποιείται, ανάλογα με την προέλευση των υποδίκων (εντοπίων ή ξένων)<sup>33</sup>.

25. Ἦν γὰρ ἡ πόλις αὕτη τὸ παλαιὸν δημοκρατία, καὶ ὑπὸ δῆμοις ἅμα ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτῶν, ἀς ἤρεϊτο τὴν πόλιν, ἢ ἐδόκει καλῶς ἔχειν σφίσι διώκουν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ἐπὶ τὰ ἔργα σφῶν οἱ δημόται ἐτρέποντο, καὶ οὐκ ἐτι σχολὴν ἦγον ὥστε ἐπὶ τὴν διοίκησιν λόγον ποιεῖσθαι ὡς ἐκάστοτε ἀναγκάζοι βουλευέσθαι ὁ χρόνος, ἐπιλεξάμενοι τοὺς ἀρίστους, εἴτε τύχη τινί, εἴτε δὴ καὶ ψήφῳ ἐλόμενοι, οὕτω περὶ τούτων ἐς ἀριστοκρατίαν τὸ παράπαν ἐτράπη, καὶ ἀπὸ τοῦδε εἰσέτι καὶ νῦν ἀσφαλῶς διακημένη ἐπὶ μέγα δυνάμει ἐχώρησε (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 194, 3-12).

26. J. J. NORWITCH, A History of Venice, London 1982, σ. 108-121, 181-189, 190-199, 281-285.

27. ...νομίζεται δὲ ἐξεῖναι, ὅστις ἂν ἔτη τέσσαρα καὶ εἴκοσι γεγονὼς εἴη, εἰσέναι ἐς ταύτην τὴν βουλήν, ἢ ἂν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν συνεχωρήθη γε εἰσέναι καὶ συγκλητικὸς ἢ (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 194, 16-19).

28. Ἦγεμὼν δὲ τούτων ἐστὶν ὃν ἂν ἔλυνται τὸν παρ' αὐτοῖς κράτιστον δοκοῦντα γενέσθαι (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 194, 21-22).

29. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 195, 2-7.

30. ...αἰροῦνται δὲ τούτους ἤδη καὶ τὰς λοιπὰς ἀρχὰς ἐν τῇ Μεγάλῃ Βουλῇ, ἐπιλεξάμενοι τοὺς τὰ μείνω φρονοῦντας (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 195, 9-11).

31. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 195, 11-15.

32. Ἐξεσι δὲ τούτοις τὸν τε ἡγεμόνα λαβόντας θάνατον ἀπάγεσθαι, ὑπὸ μηδεμιᾶς τῶν ἀρχῶν ἀπαυτουμένης τὴν αἰτίαν τῆς δίκης (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 195, 17-19).

33. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 196, 1-2.

Στη συνέχεια απαριθμούνται οι διάφορες επιμέρους διοικητικές αρχές της Βενετίας, όπως **οι αστυνομικές**<sup>34</sup> και **οι αγορανομικές και φορολογικές**<sup>35</sup>. Στις δύο τελευταίες τοποθετούνται επικεφαλής ως ισόβιοι άρχοντες *οί γεραιότεροί τε και αξιώματι προέχουν δοκοῦντες διά βίον ὡς ἐργῶδες ὄν κατ' ἐνιαυτόν λογίζεσθαι τὰς προσόδους καὶ ἐξόδους τῆς πόλεως*<sup>36</sup>. Είναι οι ίδιοι που συνδιαχειρίζονται την εξουσία με το Δόγη και παρευρίσκονται σε κάθε εκπροσώπηση της πόλης σε ξένες δυνάμεις<sup>37</sup>. Η συλλογική άσκηση της εξουσίας από τα λίγα αυτά πρόσωπα δικαιολογεί, κατά τον Χαλκοκονδύλη, τον χαρακτηρισμό του πολιτεύματος και ως *ἡγεμονίας*<sup>38</sup>. Σχετικά με τη σημασία που είχε για τη Βενετία η ανθηρότητα των δημόσιων οικονομικών, αξίζει να επισημανθεί η πληροφορία του Χαλκοκονδύλη περί του τρόπου της κάλυψης δαπανηρών εγχειρημάτων που αναλαμβάνει η πόλη μέσω της επιβολής ενός είδους αναγκαστικού δανείου στους πολίτες της με τη μορφή της δεκάτης, το οποίο ξεπληρώνει το κράτος σε τρεις ετήσιες δόσεις<sup>39</sup>.

Αναφερόμενος, τέλος, ο Χαλκοκονδύλης και στη διοίκηση των υποτελών στη Βενετία ιταλικών και εξωϊταλικών περιοχών, επισημαίνει ότι οι φορείς της εξουσίας τους επιλέγονται συνήθως εφάπαξ, με την υποχρέωση να λογοδοτούν στη Μητρόπολη σχετικά με την εκτέλεση των καθηκόντων τους<sup>40</sup>.

Είναι φανερό και από τις αναφορές που παρατέθηκαν και στην αρχή ότι ο ιστορικός με τη φράση *δοκεῖ δὲ ἡ πόλις αὐτὴ Οὐνετιῶν ἀπὸ παλαιοῦ εὐνομουμένη μηδὲνα φθῆναι ἐπὶ νεωτερισμὸν ἀφικέσθαι*<sup>41</sup> επιθυμεί να προβάλει, κατ' αντιδιαστολή ίσως προς άλλες λιγότερο ή περισσότερες ιταλικές πό-

34. ...φυλακῆς τε πέρι καθήκεσαν τοὺς νυκτὸς ἀσταςίαν τινὰ ἐς τὴν πόλιν πρᾶσσοντας. (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 96, 8-9).

35. ...καὶ ἀγορανόμοι ἕτεροι καθίστανται, τοὺς φόρους τῶν ἐπὶ τινι πραγμάτων καὶ ἐς τὰς προσόδους τῆς πόλεως ἀπατήσεις οἱ δὴ τὰς προσόδους πρᾶττοντες καθιστάμενοι, ἐφ' οὗς τὰ τῆς ξυμπάσης πόλεως χρήματα καὶ οἱ φόροι ἀναφέρονται (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 196, 9-13).

36. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 196, 13-16.

37. Χρηματίζουσι δε σφίον ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, σὺν τῷ ἡγεμόνι παραγενόμενοι ἐς τὴν ἀκρόασιν προέσβων καὶ τῶν μεγάλων, εἴτε βασιλέων εἴτε ἡγεμόνων ἀναφορὰς (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 196, 21-197, 1).

38. ...καὶ ἄνδρες οὗτοι ἡ τῆς πόλεως ὅλη ἐξουσία, ὀνομάζεται δὲ καὶ ἡγεμονία (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 197, 1-3).

39. Ἐξεύρηνται... χρήματα τῇ τε ἄλλῃ καὶ δὴ τῶν πολιτῶν ἐκάστον τῆς οὐσίας ὁ δεκατισμός, πρὸς οὗς δὴ τάττει ἡ πόλις ἐτήσιον πρὸσδοον οἷα τοῦ χρόνου ἀπόδοσιν. Καὶ ἅττα δ' ἂν ἐπαγγέλλη λαμβάνειν τοὺς πολίτας, τρία δὲ ἕκαστον ἐπαγγέλει ἀποδιδόναι ἔτους ἐκάστον (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 199, 3-8).

40. Τὰς μέντοι ἀρχὰς τῶν σφετέρων πόλεων ἐς τὴν ἡπειρον τῆς Ἰταλίας καὶ ἐς τὴν παράλιον χώραν αὐτῶν, διὰ τέλους δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολλὸν αἰροῦνται. Ἐπειδὴν δὲ ἐπανώσιν ἐς τὴν πόλιν, ἣν τί μὴ ὀρθῶς πεπραγμένον ἢ αὐτῷ τὰς τε εὐθύνas δίδωσι καὶ δίκην ἐφ' οἷς μὴ καλῶς πεπολιτευμένα τυγχάνει αὐτῷ (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 197, 21-198, 5).

41. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 199, 12-13.

λεις, τη διαχρονική σταθερότητα του βενετικού πολιτεύματος της «ελεγχόμενης ολιγαρχίας». Αυτός ίσως είναι και ο λόγος για τον οποίο επισημαίνει και έναν αντιπροσωπευτικό μηχανισμό προστασίας της βενετικής δημοκρατίας από τον αυταρχισμό ισχυρών αντρών. Αναφέρει π.χ. ότι οι Βενετοί τοποθετούν επικεφαλής των χερσαίων στρατευμάτων *στρατηγόν οὐκ ἐπιχώριον... δεδιότες μὴ προσαγόμενοι τοὺς στρατιώτας περὶ τὴν ἀρχὴν νεωτερίσῃσι καὶ κινδυνεύῃ αὐτοῖς διαφθαρῆναι τὰ πράγματα*<sup>42</sup>.

## Γένουα

Περνώντας ο Χαλκοκονδύλης στην εξέταση της Γένουας<sup>43</sup>, πρώτα απ' όλα τονίζει το γεγονός της κατάρτισης της πόλης απ' εαυτής σε παρακμή (*Ἰανυῖοι μὲν δὴ τότε πρὸς τὰ σφᾶς περιπεσόντες μεγάλως τε ἐσφάλλοντο περὶ τὴν πόλιν αὐτῶν*), εφόσον οι ίδιοι οι Γενουάτες επέτρεψαν την επέμβαση του ηγεμόνα του Μιλάνου στα εσωτερικά τους ως το μόνο ἄξιο να αντιπαραταχθεί στη Βενετία με την οποία η Γένουα βρισκόταν σε διαμάχη<sup>44</sup>.

Με την περιγραφή της πολιτικής κατάστασης στη Γένουα ο Χαλκοκονδύλης προσεγγίζει την ουσία του πολιτικού προβλήματος των ιταλικών πόλεων-κρατών: τον οικογενειοκρατικού τύπου φατριασμό. Η εναλλαγή της δημοκρατικής με την αριστοκρατική διακυβέρνηση στην πόλη<sup>45</sup>, αποδίδεται από τον Χαλκοκονδύλη στην πολιτική κυριαρχία δύο γενών, των *Ντόρια* (Doria) και *Σπίνουρα* (Spinola), τα οποία με τη σειρά τους κληρονομεύουν δύο άλλα γένη ως φορείς πολιτικής εξουσίας, τους *Ἀδόρνονς* (Adorno) και τους *Φρεγούσιους* (Fregoso)<sup>46</sup>.

Η εξουσία στη Γένουα, όπως προκύπτει από την περιγραφή του Χαλκοκονδύλη, ασκείται ολιγαρχικά, από τον **ηγεμόνα**, προερχόμενο από ένα από τα δύο γένη, και ένα **συμβούλιο αρίστων**. Αυτές οι δύο αρχές διαχειρίζονται και τα οικονομικά της πόλης<sup>47</sup>.

42. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, IV, σ. 198, 5-8.

43. G. PISTARINO, *La Capitale del Mediterraneo: Genova del Medioevo*, Genova 1993, σ. 58-59, 77, 122-123, 158-181 – QU. SKINNER, ό.π. (σημ. 9), 86.

44. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, V, σ. 261, 8-17.

45. *ἐπιμεμιγμένη δὲ ἡ πόλις ἀμφοῖν ταῖς καταστάσεσι τοῦτο μὲν ἐς δημοκρατίαν δοκεῖ ἀποκλίνειν, τοῦτο δ' αὖ ὑπὸ ἀρίστων τινων διευθύνεσθαι, τὰ ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῇ διατιθεμένη* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, V, σ. 262, 5-8).

46. *...καὶ τῶν μὲν Ἀδόρνον ὁ οἶκος ὀκείωται τῶν Σπίνουρα γένει, τῶν δὲ Φρεγουσίων τῶν Ντόρια ἐπιτήδειόν τε ἐστὶ καὶ ἐγκαθιστάμενον ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχὴν* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, V, σ. 262, 21-263, 1).

47. *...τῷ δὲ ἡγεμόνι τούτῳ, ἐπειδὴν ἐς τὴν ἡγεμονίαν κατασταίῃ, ἐπιτέτραπται κατὰ τοὺς νόμους, ἐπιλαβομένη καὶ τῶν ἀρίστων τινων, τρέπειν ὡς ξυμφερότατα. Περὶ μὲν οὖν τῶν προσόδων τῆς*

Η μαρτυρούμενη από τον Χαλκοκονδύλη ύπαρξη **Συνέλευσης του λαού**, η οποία συγκαλείται για να αποφασίσει σχετικά με τα σοβαρά θέματα πολέμου και ειρήνης<sup>48</sup>, προσδίδει ωστόσο δημοκρατικό χαρακτήρα στο γενουατικό πολίτευμα. Αν και οι δικαστικές αποφάσεις εκδίδονται από δικαστές εγγάθετους των δύο κυρίαρχων γενών, είναι δυνατό, κατά τον Χαλκοκονδύλη, να γίνει *τῆς δίκης ἔφεσις ἐπὶ τὸν δῆμον, ἐπειδάν τις αὐτῶν μὴ κατὰ τοὺς νόμους δικάσῃται*<sup>49</sup>.

Ο Χαλκοκονδύλης συνεχίζει την περιγραφή της λειτουργίας του γενουατικού πολιτικού συστήματος, επιμένοντας στην αναρχία η οποία προκαλείται από την πολιτική διαμάχη των δύο ηγεμονικών οικογενειών και ταλανίζει την πόλη. Εξηγεί γιατί η χρόνια εσωτερική κρίση της Γένουας δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την επέμβαση του Γάλλου βασιλιά στα πολιτικά πράγματα και τη μετατροπή του σε ρυθμιστή της πολιτικής κατάστασης.

Ως κύρια αιτία θεωρεί την ισχυρή πολιτική αντίθεση των κυρίαρχων γενών Ντόρια και Σπίνολα<sup>50</sup>. Εμμέσως όμως αποδίδει ευθύνη και στην αλλοπρόσαλλη τακτική των ανώριμων πολιτικά Γενουατών, οι οποίοι *ἐπαγόμενοί τε γὰρ πολλάκις τῶν Κελτῶν βασιλεία (τον Γάλλο βασιλιά), ἐπιτρέψαντες τὴν πόλιν, αὐθις ἐξήλασαν ὁμοφρονοῦντες ἀλλήλοις, ὥστε μὴ πάνν ἐνδιατροῖβειν ἐῶντες παρὰ σφίσι τὴν τυραννίδα ὃ δῆμος ἐπὶ τὰ παρόντα σφίσι καινοτομοῦντες καὶ ἐξελαύνοντες, αὐθις καθιστᾷσι τῶν ἀστῶν ἡγεμόνας καὶ κατὰ τὰ πάτρια πολιτεύονται*<sup>51</sup>.

## Φλωρεντία

Ο λόγος του Χαλκοκονδύλη, καθώς αρχίζει να περιγράφει την πολιτειακή οργάνωση της Φλωρεντίας<sup>52</sup>, δεν υπολείπεται σε εγκωμιαστικό τόνο αυτού που χρησιμοποιήσει για τη Βενετία. Χαρακτηρίζει τη Φλωρεντία *Τυρρηνῶν μητρόπολιν*,

*πόλεως τούτους νομίζεται ἐπιτροπεύειν, διαθεῖναι ἢ ἂν αὐτοῖς δοκοίη* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, V, σ. 263, 1-5).

48. *...περὶ πολέμου δὲ καὶ εἰρήνης νομίζεται τὸν δῆμον παρελθόντα ἐς μέσον αἰρεῖσθαι ὃ,τι ἂν αὐτῷ δοκοίη, ἐλόμενον δὲ ἐπιτρέπειν τῷ ἡγεμόνι πράσσειν ὡς λυσιτελέστατα* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, V, σ. 263, 5-8).

49. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, V, σ. 263, 10-12.

50. *...διενεχθέντε δὲ τῷ γένει τούτῳ, Ντόριά τε καὶ Σπίνουρα, καὶ ἐς διαφορὰν σφίσι καθισταμένῳ μεγάλα τε τὴν πόλιν κακὰ εἰργάσαντο, τυράννους τε ἐς τὴν πόλιν ἐγκαθιστάντες, καὶ ἐπαγόμενοι ἀθέμιτα ἐπὶ τὴν πόλιν πράγματα* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, V, σ. 263, 12-16).

51. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, V, σ. 264, 4-10.

52. J. R. HALE, *Florence and the Medici. The pattern of control*, Leipzig 1983, σ. 16-17 – D. KENT, *The florentine Reggimento in the fifteenth century*, *Renaissance Quarterly* XXVIII, 4 (1975) 575-638 – G. BRUCKER, ό.π. (σημ. 14), σ. 360.



πόλιν μεγάλην τε καὶ ευδαίμονα καὶ καλλίστην τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων καὶ ὀλβιωτάτην μετὰ γε τὴν Οὐνετεῶν πόλιν<sup>53</sup>. Εἶναι φανερό ἀπὸ τὴν ἀφήγησίν του ὅτι ὁ Χαλκοκονδυλὴς προσπαθεῖ νὰ προσδιορίσῃ τόσο τὶς κοινωνικὲς βάσεις του φλωρεντινοῦ πολιτεύματος, ὅσο καὶ τὴν ιδιόμορφη επικράτηση τοῦ πνεύματος τῆς αστικῆς ολιγαρχίας στὴ δόμηση τῆς ἐξουσίας.

Ταξινομεῖ πρῶτα τὸν αστικὸ πληθυσμὸ τῆς πόλης σὲ γεωργούς καὶ ἐμπόρους, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει εὐστροφούς καὶ ἐπιτυχημένους<sup>54</sup>. Στὴ συνέχεια ἀσχολεῖται με τὴν πολιτειακὴ οργάνωση. Ἀρχικὰ μνημονεύει ὡς κύριο νομοθετικὸ σῶμα τὴ **Βουλὴ τῶν 500**<sup>55</sup>. Θεωρεῖ ὡς κυρίαρχη πολιτικά τὴν αστικὴ κοινότητα γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ ὅτι ἀπὸ αὐτὴν ἐκλέγονται οἱ ἀρχόντες με βασικὸ κριτήριον, ἐκτὸς βέβαια τῆς αστικῆς τοῦς προέλευσης, καὶ τὴ συμμετοχὴ τοὺς σὲ μία ἀπὸ τὶς συντεχνίες τῆς πόλης<sup>56</sup>.

Ανάμεσα στὶς ἀρχές ξεχωρίζει τὸν **σημαιοφόρον παρ' αὐτοῖς καλούμενον**<sup>57</sup>, ἐννοώντας τὴ θέση τοῦ *Gonfalonier di Justizia* (ἢ *Vexillifer Justitiae*) ὑπάτο αστικὸ ἀξίωμα τῆς φλωρεντινῆς δημοκρατίας, καὶ μας πληροφορεῖ περὶ τῆς τριμηνιαίας (κατὰ μέσο ὅρο προφανῶς) θητείας τῶν **αρχόντων**. Ἀποδίδει στὰ ηγετικά κλιμάκια ἀρμοδιότητες γενικῆς ἐποπτείας τῆς διοίκησης καὶ διαχείρισης τῶν οικονομικῶν τῆς πόλης (ἐς οὓς τὰ πράγματα τῆς πόλεως τὰ τε χρήματα καὶ ἡ πρόσσδος ἀναφέρεται)<sup>58</sup>, ἐνῶ γιὰ τὰ κρίσιμα ζητήματα πολέμου καὶ εἰρήνης ἀναφέρει ὅτι οἱ διάφορες ἀρχές υποβάλλουν τὶς προτάσεις τοὺς στὴ Βουλὴ, ἡ ὁποία, ἀφοῦ αποφασίσῃ σχετικὰ, δίνει τὴν ἐντολὴ γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν αποφάσεων<sup>59</sup>.

Τὴ δικαστικὴ ἐξουσία, τέλος, ἀσκοῦν, κατὰ τὸν Χαλκοκονδυλὴ, **δύο δικαστές ἐπὶ πλῆνδες** τοὺς ὁποίους καλεῖ ἐιδικὰ ἡ πόλις ὡς ἂν μὴ πολῖται οἷτε δικάζοντες δικήν τινά ἐπὶ θᾶτερα ταλαντεύονται<sup>60</sup>.

53. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 291, 7-9.

54. ...ἐπὶ ἐμπορίᾳ ἅμα καὶ γεωργούσι παρεχομένη τοῖς ἀστοῖς, συνέσει δὲ τῶν ἄλλων δοκοῦσιν οὗτοι προέχειν καὶ διαπράττεσθαι ἄμεινον ἐς ὅ,τι ἂν γένοιτο οἱ τῆσδε τῆς πόλεως ἄνδρες (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 291, 12- 13).

55. (συνκατάλεγοντας ἀθροιστικά σὲ αὐτὴν τὰ δύο νομοθετικά σώματα, τῶν 200 τῆς Κοινότητος καὶ τῶν 300 τοῦ Λαοῦ): Βουλὴ ἐστὶν αὐτοῖς ἐς πεντακοσίους, περὶ τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων τὴν ψήφον τιθεμένη, καὶ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ πρεσβειῶν χρηματίζουσα σφίσι (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 16-21).

56. ...τοὺς δὲ ἄρχοντας αἰροῦνται ἀπὸ τοῦ δήμου, δημότας τε ὄντας καὶ τεχνῶν τινῶν ἐπιστάνας (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 292, 9-11).

57. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 292, 5.

58. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 292, 6-7.

59. Καὶ ἐπειδὴν τινες πόλεμον φέροντες ἢ εἰρήνην ἀνιηγήθη ἐς αὐτούς, οὗτοι αὖ ἐπὶ τὴν πεντακοσίων βουλὴν... Ἡ μέντοι βουλὴ ἐπειδὴν τινι ψήφῳ προσκείμετο, τοῖς τε ἄρχουσιν ἐπιτρέπει διαπράττεσθαι ὡς κάλλιστά τε καὶ ἄριστα (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 291, 7-9).

60. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 292, 3-4.

## Μιλάνο

Ο Χαλκοκονδύλης στην περίπτωση του Μιλάνου<sup>61</sup> δεν προβαίνει σε συγχρονική τομή της πολιτειακής του οργάνωσης, όπως κάνει - λιγότερο ή περισσότερο εκτεταμένα - με τις προηγούμενες πόλεις. Ο λόγος μάλλον είναι ότι αντιλαμβάνεται το πολιτικό καθεστώς της πόλης ως αυστηρά προσωποπαγές, ως μία *τυραννίδα*, όπως το αποκαλεί. Γι' αυτό και το ενδιαφέρον του μονοπωλούν οι προσπάθειες του Φραγκίσκου Σφόρτσα να καταλάβει την εξουσία. Εντούτοις, κατά την εξιστόρηση της αντίθεσης του Σφόρτσα με τη Βενετία, όταν αυτή προσπαθούσε να επιβάλει το πολίτευμα της αρεσκείας της στο Μιλάνο<sup>62</sup>, προβαίνει σε μερικές παρατηρήσεις επί των πολιτειακών αντιλήψεων και των διαθέσεων του πληθυσμού.

Αναφέρει ότι αρχικά οι Μιλανέζοι ευρισκόμενοι υπό την πολιτική επιρροή της Βενετίας κυβερνούνταν αριστοκρατικά<sup>63</sup>. Προσθέτει όμως ότι ήταν ισχυρή στην πόλη η παρουσία της ολιγαρχικής παράταξης η οποία σταθερά επιδίωκε την άνοδο του Σφόρτσα στην εξουσία<sup>64</sup>.

Προβάλλοντας στη συνέχεια το φόβο του Σφόρτσα για την ενδεχόμενη εναντίωση του αξιόμαχου αστικού πληθυσμού στην προσπάθειά του να γίνει κύριος της πόλης<sup>65</sup>, θέλει να τονίσει τη διά της βίας επιβολή ενός αντιδημοφιλούς αυταρχικού καθεστώτος στο Μιλάνο.

## Γενικές κρίσεις του ιστορικού

Παρά την αποσπασματικότητα των αναφορών στις ιταλικές πόλεις-κράτη γίνεται φανερό από τις ακόλουθες κρίσεις του ιστορικού ότι ο ίδιος είχε διαμορφώσει μια γενική εικόνα του τρόπου διακυβέρνησης των διαφόρων κρατιδίων στην

61. A. BLACK, ό.π. (σημ. 16), σ. 5, 118, 132 – QU. SKINNER, ό.π. (σημ. 19), 79.

62. *Φραγκίσκος μὲν οὖν, ὡς οὐ πολλῶ ὕστερον ὁ Μεδιολάνου ἡγεμὼν ἐτελεύτησε νόσῳ τὸν βίον καταλιπὼν, κατέστη δὴ ἐς διαφορὰν αὐτίκα τοῖς Οὐνετοῖς, ὥρμημένος ἐπὶ τὴν τυραννίδα Μεδιολάνου* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 299, 2-6).

63. *Οἱ γὰρ τοι Οὐνετοί... τοῖς τε Μεδιολάνου συνετίθεντο, ἐπὶ ἀριστοκρατίαν παρακαλοῦντες τὴν πόλιν, καὶ τιμωροῦντες αὐτῇ ἐς τὴν τῆς πόλεως κατάστασιν. Καὶ πῃ καὶ ἐπὶ χρόνον τινὰ διωκεῖτο ἡ πόλις, αἰρουμένη ἀρχὰς τὰς τῶν ἀρίστων σφίσι ἐνόμων τῇ πόλει* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 299, 6-11).

64. *...καὶ ἐστενομάχει αὐτὴ ὡς ἐπὶ τὴν ἰσονομίαν τετραμμένη, στρατὸν ἐπιτέμπονσα. Ἡ μὲν οὖν πόλις ἔστιν ἣ ἐχόλευεν ἐπὶ τυραννίδα διώκονσα, καὶ ἐπεκαλοῦντο σφίσι ἡγεμόνα τὸν Φραγκίσκον (Σφόρτσα). Οἱ δὲ ἄλλοι ἐναντιοῦντο αὐτοῖς.* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 299, 11-14).

65. *...ἐλάσαι μὲν οὖν εὐθὺς τῆς πόλεως οὐκ ἐποιεῖτο βουλὴν, δεδοικῶς τὸν ἄνθρωπον τῆς πόλεως, μέγιστον δὲ ὄντα τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ πολλαπλάσιον τοῦ ἑαυτοῦ στρατοῦ, πρὸς δὲ καὶ ἀριστον τὰ πολεμικά, τοῦ στρατοῦ ἀξιόχρεον, καὶ τοῦ ἀπὸ Οὐνετῶν στρατοῦ προσδοκίμου αὐτοῖς παρέσεσθαι ἐπὶ τὸν πόλεμον τόνδε* (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 299, 21- 300, 3).

ιταλική χερσόνησο και των γενικών αρχών λειτουργίας του πολιτικού τους συστήματος.

Αντιμετωπίζει το χώρο ως ευρεία πολιτική ενότητα, όπου λειτουργούν τρία βασικά πολιτικά σχήματα: Το *ὑπό τῷ Παρθενόπης βασιλεῖ* (Βασίλειο της Νεαπόλεως), *αἱ τυραννίδες* (ηγεμονικά πολιτεύματα) και *αἱ πολιτεῖαι*, (αυτοδιοικούμενες αστικές κοινότητες των πόλεων). Προσπαθεί περαιτέρω, κάπως σχηματικά εἶναι αλήθεια, να υπαγάγει σε αυτά τα πολιτεύματα τις συγκεκριμένες κρατικές οντότητες.

Αναγνωρίζει τρία αντίστοιχα πολιτικά κέντρα στην ιταλική χερσόνησο, τον *Παρθενόπης βασιλέα*, τον *Μεδιολάνον ἡγεμόνα* και την πόλη της Φλωρεντίας. Στη συνέχεια ομαδοποιεί τους *Ἰταλίας τυράννους*, θεωρώντας ως εξαρτούμενους τους *μεν οὐ πάνν τι μεγάλους ὄντας*<sup>66</sup> από τον Ηγεμόνα του Μιλάνου, ενώ αυτούς των περιοχών της Σικελίας, Καλαβρίας, και *Ἰαπυγίας* (Απουλίας) και τους ηγεμόνες της υπόλοιπης Ν. Ιταλίας από το Βασίλειο της Νεαπόλεως. Προσθέτει επίσης ότι συνολικά *Εἰσὶ τυραννίδες ἀνά τὴν Ἰταλίαν αἶδε, ἡ τῆς Φερραρίας* (Φερράρα), *οἴκου τῶν Ἑστενσίων* (d' Este), *καὶ οἱ τοῦ Ἀρμίνου* (Ρίμινι), *καὶ οἱ τῆς Μάρκης Μαλατεσταῖοι* (Malatesta), *καὶ Οὐρβίνου* (Ουρμπίνο) *τύραννος καὶ Μαντούης* (Μάντονα) *καὶ Μεδιολάνου καὶ Ἰαπυγίας*<sup>67</sup>.

Στη Φλωρεντία υπάγει *τὰς τυρρηνικάς πόλεις*, συμπληρώνοντας ότι *ἐς ταὐτό δὴ τὸ τῆς πολιτείας εἶδος* (το δημοκρατικό πολίτευμα της Φλωρεντίας) *τετραμῆναι εἰσὶ σχεδὸν σύμπασαι αἱ τῆς Τυρρηνίας πόλεις, τὸ τε Περούσιον* (η Περούτζια), *ἡ Λούκη* (η Λούκκα) *καὶ τὸ Ἀρέτιον* (το Αρέτσο) *καὶ αἱ Σῆναι* (η Σιένα) *πόλεις*<sup>68</sup>, γι' αυτό και οι πόλεις αυτές χαρακτηρίζονται *ἐπόμεναι τῇ Φλωρεντίᾳ καὶ κατὰ ταὐτὰ διοικούμεναι*<sup>69</sup>. Άλλες ανεξάρτητες πολιτεῖαι αναφέρονται *Ἡ τε Οὐνετεῶν πόλις* (Βενετία) *καὶ ἡ Βονωνία* (Μπολόνια)<sup>70</sup>.

Ο Χαλκοκονδύλης θεωρεῖ ότι υπάρχουν και δύο ισχυροὶ στρατιωτικοὶ πόλοι στη Β. Ιταλία, η Βενετία και το Μιλάνο και παρατηρεῖ ότι *συνυπάρχουν αἱ τῆς Ἰταλίας ἡγεμονίαι, ὅτε μὲν πρὸς τοὺς Οὐνετεοὺς, ὅτε δὲ καὶ πρὸς τὸν Μεδιολάνον τύραννον τὴν συμμαχίαν ποιοῦμεναι*<sup>71</sup> και ὅτι *διαπολεμούντων γὰρ ἀλλήλους τῶν τε Οὐνετεῶν καὶ τοῦ Μεδιολάνου ἡγεμόνος Φιλίππου* (Βισκόντι, τον οποίο διαδέχθηκε ο Σφόρτσα), *ξύμπασά τε ἡ Ἰταλία διέστη πρὸς ἑκατέρους*<sup>72</sup>.

66. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 305, 5-6.

67. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 302, 1-5.

68. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 292, 14-17.

69. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 305, 12-13

70. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 305, 11.

71. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 305, 14-16.

72. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 301, 20-22.

Όταν εξάλλου ο Χαλκοκονδύλης αναφέρει ότι *τὴν γὰρ τοι Ἰταλίαν σύμπανσαν ἐς δύο μοῖρας διακεκρίσθαι ἐπυθόμεθα, τὴν τε Γουέλφων καὶ Γιβελλίνων*<sup>73</sup>, γίνεται φανερό ότι εἶναι ἐν γνώσει του καὶ ἓνα δεύτερο γενικό χαρακτηριστικό της ἰταλικῆς πολιτικῆς κατάστασης: Ἡ διαμάχη μεταξύ των δύο αὐτῶν πολιτικῶν παρατάξεων, ὡς ἐνδημικό στοιχείο της πολιτικῆς ζωῆς των ἰταλικῶν κρατιδίων. Ὁ ἱστορικός βέβαια ὁμολογεῖ πῶς δε γνωρίζει οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσει ἀπὸ κάποια πηγή *ὅτῳ τρόπῳ καὶ γένος καὶ πόλεις τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀπανταχῇ ἐς δύο τοῦτω μοῖρας διέσθη, ὥστε ἀλλήλαις πολεμίας εἶναι, διενεχθεῖσαι τὴν γνώμην διὰ παντός, καὶ ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχε τῆς διαφορᾶς*. Εἶναι ὁμῶς σὲ θέση νὰ ἐκτιμήσῃ δι' αὐτὴν καὶ ὡς τὰ πλέω τὰς στάσεις συμβαίνειν τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν γίνεσθαι<sup>74</sup>.

Επιχειρεῖ τέλος μία γεωγραφικὴ κατανομή της πολιτικῆς ἐπιρροῆς της κάθε παρατάξεως, ἀναφέροντας ὅτι *Ἡ μέντοι Λιγύρων χώρα καὶ ἡ τῶν Ἰαννίων (ἡ περιοχὴ της Γένουας) ἐς τὴν Γιβελλίνων ἀποκέκρται μοῖραν, ἡ δὲ τῶν Οὐνετεῶν καὶ τῶν Ρωμαίων καὶ ἡ Μάρκη (στα κεντρικά καὶ ἀνατολικά) ἐς τὴν Γουέλφων διέσθη διαφορὰν*<sup>75</sup>. Σχετικὰ με τὴν τοποθέτηση τοῦ Βασιλείου της Νεαπόλεως καὶ της περιοχῆς της Τοσκάνης ἀναφέρει ὅτι *ἐπ' ἀμφοτέρω ταλαντεύονται. Αἱ μὲν γὰρ τούτων ἐς τὴν Γουέλφων οἱ δὲ ἐς τὴν Γιβελλίνων ἀποκέκρνται μοῖραν, καὶ ἐν μᾶ τὴ καὶ τῇ αὐτῇ πόλει ἔστιν ἴδεῖν ἄμφω τῷ μοῖρα διεστηκνῦα τε καὶ μαχομένα ἀλλήλαις*<sup>76</sup>.

**Συμπεράσματα.** Καταβλήθηκε προσπάθεια ἀπὸ τὴ σχετικὴ με τὶς ἰταλικὲς πόλεις ἀφήγηση τοῦ Χαλκοκονδύλη, νὰ ἐπιλεγοῦν ἀποσπάσματα με τέτοιο κριτήριο, ἔτσι ὥστε νὰ σχηματιστεῖ κατὰ τὸ δυνατόν ολοκληρωμένη εἰκόνα τοῦ τρόπου με τὸν ὁποῖο συνέλαβε ὁ ἱστορικός τὴν πολιτειακὴ ὁργάνωση των ἐπιμέρους ἰταλικῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ τὸ γενικότερο πολιτικό σύστημα.

Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ Χαλκοκονδύλης ὡς ἱστορικός φροντίζει νὰ ἀποκρύπτει ἐπιμελῶς τὴν προσωπικὴν του ἀποψη γιὰ τὰ πράγματα<sup>77</sup>. Νομίζουμε ἐντούτοις ὅτι τὰ «Ἰταλικά» εἶναι ἀπὸ τὰ ελάχιστα δείγματα τοῦ ἔργου του, ὅπου ἐκδηλώνεται ἀμυδρά ἡ προσωπικὴ στάση του. Πρόκειται γιὰ μία πολιτικὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στις ἰταλικὲς πόλεις ὡς ὁργανωμένες κοινωνίες.

Ἡ τοποθέτηση αὐτὴ τοῦ Χαλκοκονδύλη θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ κατ' ἀρχὴν θετικὴ γιὰ τὴν πολιτικὴ ὁργάνωση των ἰταλικῶν πόλεων, ταυτόχρονα ὁμῶς ἐμβριθὴς καὶ κριτικὴ. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἱστορικός δεῖχνει ἐντονό ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ σύστημα της διακυβέρνησης των ἰταλικῶν πόλεων, διαφορετικὰ

73. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 296, 6-8.

74. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 296, 8-15 καὶ 22-23.

75. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 296, 14-17.

76. ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, VI, σ. 296, 18-22.

77. Ν. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, ὁ.π. (σημ. 1), σ. 13, 15, 33.

δεν εξηγείται η επιμονή του στην κατά το δυνατόν εξαντλητική εξέταση όλων των πλευρών οι οποίες συνθέτουν το ιταλικό πολιτικό οικοδόμημα με τις διάφορες κατά πόλεις παραλλαγές του.

Αυτό φαίνεται από τη διαρκή διάθεσή του να ολοκληρώνει το λόγο του, ακόμη και όταν συμβαίνει να περιγράφει την πολιτική κατάσταση κάποιας πόλης και αναγκάζεται ενδιάμεσως να ασχοληθεί με άλλα ζητήματα που απαρτίζουν τον κεντρικό κορμό της ιστορίας του. Είναι αξιοσημείωτο επίσης ότι σε αυτή τη συνθετική παρουσίαση δεν αποτελούν εμπόδια για τον Χαλκοκονδύλη ούτε η ανομοιογένεια ούτε και ο κατακερματισμός του ιταλικού πολιτικού χώρου, χαρακτηριστικά τα οποία, όπως είναι γνωστό, δυσχεραίνουν πάντοτε οποιαδήποτε ανάλογη ιστοριογραφική προσπάθεια.

Η έμφαση η οποία δίδεται από τον Χαλκοκονδύλη στα ιταλικά πολιτικά πράγματα αποδεικνύεται, κατ' αντιδιαστολή, και από τον τρόπο με τον οποίο περιγράφει την κατάσταση των υπολοίπων ευρωπαϊκών περιοχών (Γερμανίας, Κεντροανατολικής Ευρώπης, Γαλλίας, Αγγλίας, Ιβηρικής χερσονήσου). Είναι χαρακτηριστικό ότι στα τμήματα αυτά των «Αποδείξεών του» περιορίζεται σε γενικόλογες και αόριστες επισημάνσεις του πολιτικού τους συστήματος, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των αναφορών του καταλαμβάνουν γεωγραφικές, κλιματολογικές και λαογραφικές παρατηρήσεις.

Το γεγονός αυτό βέβαια είναι δυνατό να εξηγηθεί από την ανεπάρκεια των διαθέσιμων πληροφοριών για ένα χώρο που στο μεγαλύτερο μέρος του (Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη) δεν ήταν γνωστός ακόμη και στους υπόλοιπους Δυτικούς της εποχής. Εντούτοις ορισμένες εξειδικευμένες επισημάνσεις του ιστορικού, όπως η διαίρεση της αυτοκρατορικής Γερμανίας<sup>78</sup> σε αυτόνομες πόλεις και εκλεκτοράτα, ή η ιδιότητα των Γάλλων φεουδαρχών ως μελών του *Parlement*<sup>79</sup> δείχνουν ότι ο Χαλκοκονδύλης, ενώ είχε μία εμπεριστατωμένη πληροφόρηση για το είδος των καθεστώτων στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, προτίμησε να μην επεκταθεί περισσότερο. Το πιθανότερο είναι ότι δε τον ενδιέφεραν τα πανομοιότυπα και λιγότερο ή περισσότερα αυστηρά μοναρχικά πολιτεύματα, ούτε βέβαια η πολιτική αδράνεια, συγκριτικά με τις ιταλικές πόλεις, των υποτελών πληθυσμών.

Επανερχόμενοι στην κατάσταση των ιταλικών πόλεων, όπως αυτή εκτίθεται στο έργο του Χαλκοκονδύλη και με βάση τα χωρία που παρατίθενται, διαπιστώνουμε ότι ο ιστορικός έμμεσα προκρίνει δύο πόλεις: Πρώτα τη Βενετία και αμέσως μετά τη Φλωρεντία.

78. ...ἐννομεῖται δὲ ἡ χώρα αὕτη μάλιστα δὴ τῶν πρὸς τε ἄρκτον τε καὶ ἐσπέραν πασῶν τῶν ταύτης χωρῶν ἅμα καὶ ἐθνῶν, ἐς τε πόλεις περιφανεῖς καὶ εὐδαίμονας καὶ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἐς τὸ ἰσοδίαιτον διηρημένους, καὶ ἐς τυραννίδας (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, II, σ. 70, 12-16).

79. Εἰσὶ δὲ ἡγεμονία τε καὶ ἡγεμόνες δυνάμει τε προὔχοντες καὶ ὀλβιώτατοι, ὑπ' αὐτῶν δὲ τῶν βασιλεῖν ταπτόμενοι καὶ ἐς τὰ βασίλεια παραγιγνόμενοι αὐτῶν (ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ, II, σ. 85, 22- 86, 1).

Γίνεται φανερό από την όλη διαπραγμάτευση της πολιτικής κατάστασης της Βενετίας ότι ο Χαλκοκονδύλης αντιμετωπίζει την πόλη ως πρότυπο πολιτεύματος. Το πολίτευμα αυτό, κατά τη γνώμη του, με την ευελιξία του και την απαραίτητη προσαρμογή στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες του τόπου και τις ασχολίες των κατοίκων, εξασφάλισε στη Βενετία οικονομική ευημερία, εσωτερική γαλήνη και μακροβιότητα.

Ο ιστορικός φροντίζει να επισημαίνει αρκετές φορές τα χαρακτηριστικά της *ευνομίας* και της *δυνάμεως*, τα οποία παρακολουθούν την πόλη σε όλη την ιστορική της διαδρομή. Από την έμφαση που δίνει εξάλλου στην οργάνωση του κρατικού ταμείου και στον τρόπο του επιτυχούς ισοσκελισμού των δαπανών, αποδεικνύεται ότι θεωρεί τη διαχείριση των δημόσιων οικονομικών ως το μοναδικό ουσιαστικό παράγοντα προόδου της Βενετίας.

Με την αποτελεσματική οικονομική διαχείριση συναρτά ο Χαλκοκονδύλης και τη σπουδαιότητα του λειτουργήματος ορισμένων κρατικών αξιωματούχων, καθώς και τη σημασία της συμμετοχής τους στο ολιγομελές ανώτατο κυβερνητικό σχήμα που δικαιολογεί, σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, το χαρακτηρισμό του βενετικού πολιτεύματος ως *ηγεμονίας*.

Η περιγραφή της πόλης της Φλωρεντίας, από την άλλη πλευρά, αν και πολύ πιο περιορισμένης έκτασης σε σχέση με εκείνη της Βενετίας, είναι σαφής, περιεκτική και ολοκληρωμένη. Δίνει την εντύπωση στον αναγνώστη μιας εξίσου ευνομούμενης πολιτείας, με διακριτούς και στέρεους θεσμούς, και έναν προκομμένο πληθυσμό αφοσιωμένο στην εκμετάλλευση της γης και στην άσκηση του εμπορίου. Εδώ όμως παρουσιάζεται ειδικά η εικόνα μιας κοινωνίας κατεξοχήν ανταγωνιστικής και αλληλοσπαρασσόμενης σε πολιτικό επίπεδο.

Είναι βέβαιο δηλαδή ότι ο Χαλκοκονδύλης αποσιωπά τον παράλληλο με την οικονομική ευημερία φατριασμό της πολιτικής ζωής στη Φλωρεντία, γιατί είναι αδύνατο — διανοούμενος ο ίδιος — να αγνοούσε την εσωτερική κατάσταση του μεγαλύτερου πνευματικού κέντρου της Δύσης την εποχή αυτή. Η απουσία π.χ. της αναφοράς στους Μεδίκους ως ηγεμονική Οικογένεια — ούτε στην επικράτηση του Κοσμά Μεδίκου (1434) που συνέβη λίγο πριν από την πραγματοποίηση της Συνόδου δε γίνεται λόγος — αποτελεί την οφθαλμοφανή απόδειξη ενός ηθελημένου εξωραϊσμού της φλωρεντινής πολιτείας εκμέρους του Έλληνα ιστορικού. Πού αποσκοπούσε η σιγή αυτή; Το πιθανότερο είναι ο Χαλκοκονδύλης, στην περίπτωση της Φλωρεντίας, να θέλησε να παραλείψει εντελώς τις αρνητικές για το δημοκρατικό πολίτευμα πλευρές της πολιτικοποίησης του *δήμου*, όπως στην περίπτωση της Βενετίας εξήρε την αναγκαιότητα της ολιγαρχικής εκτροπής του. Νομίζουμε ότι κοινός στόχος και των δύο επιλογών είναι η εξιδανίκευση των δύο αυτών ιταλικών πολιτευμάτων.

Αντίθετα με τη Φλωρεντία ο Χαλκοκονδύλης αποδίδει στη Γένοβα τα χαρακτηριστικά μιας αναρχούμενης πολιτείας, η οποία γνωρίζει μικρά μόνο διαλείμι-

ματα αυτόνομης δημοκρατικής διακυβέρνησης κατά τα οποία ο λαός είναι σε θέση να διαχειρίζεται μόνος του τις τύχες του. Μέσα από τα γραφόμενά του ο Χαλκοκονδύλης δε δείχνει καμία διάθεση για την προβολή, παράλληλα με την αρνητική κριτική, κάποιων ιδιαίτερων πλευρών της πόλης, του πολιτεύματος ή των κατοίκων της Γένουας. Είναι προφανές επομένως ότι εκτιμά μεν τη Γένουα όπως κάθε αυτοδιοικούμενη πόλη, την αντιμετωπίζει όμως ως αρνητικό παράδειγμα πολιτικής αυτοδιαχείρισης των αστών.

Το ίδιο ισχύει περίπου και για το Μιλάνο, με τη μόνη διαφορά ότι εδώ ως λόγος της υποκείμενης ένστασης του Χαλκοκονδύλη, μπορεί να θεωρηθεί όχι η αδυναμία των αστών για πολιτική σύμπνοια, αλλά το είδος του αυταρχικού καθεστώτος προς το οποίο τείνει μονίμως ο πληθυσμός και το οποίο τελικά επικρατεί.

Η αξιολογία επίσης των αναφορών αποδεικνύει τη φροντίδα του ιστορικού να ελέγξει το συγκεκριμένο υλικό και επομένως το αυξημένο ενδιαφέρον του για την ιστορική πορεία των ιταλικών πόλεων. Είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι οι αναφορές του Χαλκοκονδύλη στις ιταλικές πόλεις είναι γενικά αξιόπιστες, αν και αντικατοπτρίζουν μία φευγαλέα και σε ορισμένες περιπτώσεις παρωχημένη εικόνα της πολιτικής τους κατάστασης. Η πολιτειακή οργάνωση π.χ. της Φλωρεντίας, όπως αποτυπώνεται στο έργο του, θυμίζει πολύ περισσότερο το β' μισό του 14ου αιώνα, παρά τα μέσα του 15ου, εποχή κατά την οποία γράφει ο Χαλκοκονδύλης και στην οποία ανήκει και η συμπεριλαμβανόμενη στην εξιστόρηση της κατάστασης του Μιλάνου επικράτηση του Φραγκίσκου Σφόρτσα (1450)<sup>80</sup>.

Παρομοίως η διαίρεση των Γενουατών σε οπαδούς των *Adorno* και *Fregoso* απηχεί έναν πολιτικό διαχωρισμό παλαιότερο του 15ου αιώνα, από τα μέσα του οποίου έχει παγιωθεί στην πόλη η κυριαρχία της Οικογένειας των *Doria*. Από την άλλη πλευρά, η περιγραφή της Βενετίας και των αρχών της είναι πολύ πιο εκσυγχρονισμένη, θα λέγαμε σχεδόν σύγχρονη της εποχής του ιστορικού, γεγονός ευεξήγητο με βάση όσα εκτέθηκαν προηγουμένως.

Αν επιχειρήσουμε να ανασυνθέσουμε την πολιτική θέση του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη, όπως αυτή εκφράζεται μέσω της συγκεκριμένης θεώρησης των ιταλικών πόλεων, θα καταλήξουμε στο εξής πολύ συνοπτικό συμπέρασμα: Ο ιστορικός τάσσεται υπέρ της ευρείας εκπροσώπησης ενός εύπορου και πνευματικά καλλιεργημένου αστικού πληθυσμού και του σχηματισμού μιας ολιγομελούς και ισχυρής εκτελεστικής εξουσίας. Δείχνει επίσης να αντιλαμβάνεται ότι οι δύο αυτές πολιτειακές ρυθμίσεις εξυπηρετούνται ιδανικά στο πλαίσιο της ολιγαρχικής και συνειδητοποιημένης κοινωνίας μιας πόλης.

Οι παράγοντες που διαμόρφωσαν τη θέση αυτή του τελευταίου ιστορικού του

80. Σε σχέση με το Μιλάνο επίσης αξίζει να παρατηρηθεί ότι σε κάποιο σημείο του έργου του μνημονεύει ως *ηγέμονα*, τον προγενέστερο του Σφόρτσα, Φίλιππο Μαρία Βισκόντι (βλ. προηγουμένως).



Βυζαντίου θα πρέπει να αναζητηθούν στο περιβάλλον του Δεσποτάτου του Μορέως και ειδικότερα στον κύκλο του Πλήθωνα. Εφόσον ο ιστορικός βρέθηκε - παιδί ακόμη - στο Μυστρά και ωρίμασε πνευματικά στο χώρο αυτό, είναι αδύνατο να μην επηρεάστηκε καθοριστικά από τις ιδέες μιας πνευματικής προσωπικότητας σαν τον Πλήθωνα που κυριαρχούσε με την πολιτική του θεωρία στο κράτος των Παλαιολόγων.

Είναι γνωστό ότι ο Πλήθωνας διακατεχόμενος, ενόψει της τουρκικής πλημμυρίδας, από την αγωνία της επιβίωσης του Ελληνισμού, στράφηκε στον πολιτειακό στοχασμό του Πλάτωνα και στην αρχαιοελληνική πολιτειακή πρακτική, ώστε να αναζητήσει εκεί μια νέα κρατική μορφή και υγιείς βάσεις<sup>81</sup>. Πεδίο εφαρμογής του ριζοσπαστικού, αν και ανεδραφικού, μεταρρυθμιστικού του προγράμματος προσπάθησε να καταστήσει την Πελοπόννησο και πολιτικό κέντρο το Μυστρά. Θεωρούσε ότι η πολυάνθρωπη Βυζαντινή Αυτοκρατορία με τον πολυπρόσωπο διοικητικό μηχανισμό της και έδρα την παρηκμασμένη Κωνσταντινούπολη δεν είχε μέλλον<sup>82</sup>.

Ο Πλήθωνας πίστευε ότι ένα ευέλκτο κρατικό σχήμα, όπου η μεσαία αστική τάξη θα έπαιρνε την κατάσταση στα χέρια της και θα επέλεγε ορισμένα μέλη της ειδικά για τη διαχείριση των κοινών (*το αρχικόν*)<sup>83</sup>, θα μπορούσε να δώσει λύση στο χρόνιο πρόβλημα της εσωτερικής αποδιοργάνωσης. Ταυτόχρονα, με την κατάργηση των σχέσεων οικονομικής εξάρτησης και την επικράτηση της κοινοκτημοσύνης, η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων από το σύνολο των κατοίκων (*τους αυτορρογούς και το διακονικόν*)<sup>84</sup> θα γινόταν πολύ πιο αποδοτική<sup>85</sup>. Ένα τέτοιο ευρύ αστικό σώμα θα ενδιαφερόταν συνειδητά και για την προάσπιση των κυριαρχικών του δικαιωμάτων και επομένως το κράτος θα είχε εξασφαλισμένη και τη στρατιωτική άμυνα κατά των εξωτερικών κινδύνων<sup>86</sup>.

Οι πολιτειακές αυτές αντιλήψεις του Πλήθωνα αποτελούν βέβαια αναπροσαρμογή των πλατωνικών πολιτικών ιδεών<sup>87</sup>, έχουν όμως δεχτεί και έντονη την επίδραση των καθεστώτων της ιταλικής χερσονήσου τα οποία οπωσδήποτε ενδιαφέρθηκε να γνωρίσει ο Έλληνας φιλόσοφος<sup>88</sup>. Και δεν επρόκειτο για γνωριμία με μία άγνωστη πολιτική θεωρία. Ο Πλήθωνας δεν μπορεί παρά να αναγνώρισε στο σύγ-

81. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Α'. Αρχές και διαμόρφωσή του, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 219.

82. Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, ό.π. (σημ. 7), σ.143.

83. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 222, 225 - Σ. ΣΠΕΝΤΖΑΣ, Γ. Γεμιστός-Πλήθων. Ο φιλόσοφος του Μυστρά. Οι οικονομικές και δημοσιονομικές του απόψεις, Αθήνα 1996, σ. 79, 94-95.

84. Σ. ΣΠΕΝΤΖΑΣ, ό.π., σ. 89.

85. Σ. ΣΠΕΝΤΖΑΣ, ό.π., σ. 73-78.

86. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 222-223 - Σ. ΣΠΕΝΤΖΑΣ, ό.π., σ. 81-88.

87. Σ. ΣΠΕΝΤΖΑΣ, ό.π., σ. 56-58.

88. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π. σ. 222, 226.

χρονό του ιταλικό ρεπουμπλικανισμό έντονα τα σημάδια μιας έμπρακτης αναβίωσης του κλασικού δημοκρατικού πνεύματος<sup>89</sup>.

Μέσα σε αυτόν τον προβληματισμό νομίζουμε ότι εντάσσεται η ιστοριογραφική πρόσληψη των ιταλικών πόλεων-κρατών από τον Λαόνικο Χαλκοκονδύλη. Ο Πλήθωνας ως πνευματικός καθοδηγητής κατέστησε τον Χαλκοκονδύλη κοινωνό των απόψεών του, τις οποίες ο ιστορικός αποδέχτηκε. Στην «παγκόσμια» ιστορία της εποχής, που πιθανότατα ολοκλήρωσε μετά το θάνατο του Πλήθωνα (1452), ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την ιταλική χερσόνησο ως επίκεντρο των εξελίξεων επί του ζητήματος του συνασπισμού του χριστιανικού κόσμου κατά των Οθωμανών. Περιγράφοντας ο Χαλκοκονδύλης αναλυτικά στο τμήμα αυτό του έργου του το πολιτειακό σύστημα των ιταλικών πόλεων, άφησε να διαφανεί συνειδητά ή αθέλητα η προτίμησή του προς αυτό.

Ίσως πίστευε ότι θα μπορούσε να λειτουργήσει ως το υπαρκτό πρότυπο εκείνης ακριβώς της πολιτικής οργάνωσης της ελληνικής κοινωνίας που αναζητούσε εναγωνίως η σχολή του Μυστρά: Περιορισμένη και ομοιογενής επικράτεια, με πολιτικά ενεργό και εθνικά συνειδητοποιημένο το σύνολο του πληθυσμού, ο οποίος θα ανέθετε τη διακυβέρνηση σε μία εύπορη και καλλιεργημένη αστική τάξη.

---

89. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π. (σημ. 81), σ. 226.

## SUMMARY

### THE LAONIKOS CHALKOKONDYLES' CONSIDERATION ABOUT THE POLITICAL SYSTEM OF THE ITALIAN CITY-STATES (FIRST HALF OF THE 15<sup>TH</sup> CENTURY)

The Laonikos Chalkokondyles' historical work refers extensively to the social and political situation of western-european populations in the late medieval era. The description of the italian peninsula as a geopolitical unity has a main position in this narration.

This article tries to underpin the special importance, which Laonikos Chalkokondyles attached to the description of the political situation of the italian cities-states. Apart from this, it makes an effort to document this historiographical selection.

Chalkokondyles of course keeps systematically a distance from the events. However, the way that was used by one of the last Byzantine historians in order to maintain the political system of italian cities, proves his strong interest about it. This interest is revealed by having a critic spirit and highlighting the possitive sides of each regime. It is, also, revealed by expounding at great length. It is significant that those features didn't exist in his references to the other european societies.

The structure used in this topic is the following:

The basic part is an annotation to Chalkokondyles' references regarding the political organisation in the main four city-states, Venice, Genoa, Florence and Milan. The topic is framed by two introductive chapters and conclusions as an epilogue. In the chapters mentioned, Chalkokondyles is incorporated in his contemporary backround. In the same part the italian urban milleux on the borderline of 14th and 15th centuries is basically described.

In the conclusions the central aspect that runs through the way of the Chalkokondylean descriptions of italian cities, is restructed. It is also undertaken to explain this way from the political view of the historian and his relationship with that group of Despotate of Morea which was friendly to the West.

DIMITRIOS K. GIANNAKOPOULOS